

Henning Høirup og Grundtvig som filosof

Kim Arne Pedersen

Henning Høirup var medstifter af Grundtvig-Selskabet og en drivende kraft i dets virke. Med afhandlingen *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig* fra 1949 blev han den første til at opnå doktorgraden på en afhandling om Grundtvig ved et dansk universitet. I artiklen præsenteres først Høirups baggrund og indsats i Grundtvigforskningen og Grundtvig-Selskabet. Derpå behandles den kritik, der blev rettet mod disputatsen i 1949 og Høirups svar. Til slut undersøges Høirups hypotese om påvirkning fra den engelske tænker John Lockes erfaringsfilosofi, der ved disputatsens fremkomst ikke blev draget i tvivl. Gennem en nærlæsning af det relevante afsnit i disputatsen tages der gennem artiklen stilling til styrker og svagheder i Høirups tolkning.

Henning Høirup og Grundtvig-Selskabets stiftelse

Henning Høirup (1909-95) blev ikke blot den første til at opnå doktorgraden på en afhandling om Grundtvig ved et dansk universitet – han var også medstifter af Grundtvig-Selskabet og gennem årene centralt placeret i dets aktiviteter. I 1948-52 virkede han som redaktør af årbogen *Grundtvig-Studier*. I 1957-64 var han en ledende kraft i den kreds af forskere fra Grundtvig-Selskabet, der i samarbejde med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab udarbejdede registranten over Grundtvigs utrykte papirer, udgivet i 30 bind (Høirup 1991, 164). Og i 20 år – fra 1951 til 1972 – var han selskabets formand (Høirup 1991, 162).

Høirup har i tre sammenhænge kastet et blik tilbage på selskabets virke. Først i artiklen *Grundtvig-Selskabets tilblivelse og virksomhed i dets første tiår* fra 1957, dernæst i artiklen *Omkring Grundtvig-Selskabets tilblivelse* fra 1987, begge fra *Grundtvig-Studier*, og endelig i en udvidet fremstilling

i erindringsbogen *Så fjern og dog så nær* fra 1991. I artiklen fra 1957 nævner han, at idéen om et selskab blev bragt på bane på de “grundtvigske arbejdskonventer” (Høirup 1957, 19), som blev afholdt i 1946 og 1947 på initiativ af biskop Hans Øllgaard (1888-1979). I teksterne fra 1987 og 1991 beretter Høirup om sit møde med tre af de andre stiftere af selskabet på Det Kongelige Biblioteks læsesal,¹ og i 1991-teksten finder man tillige en malende beretning om selskabets grundlæggelse i Ribe.

Således beretter Høirup her, hvordan stiftsprovst Villiam Grønbæk (1897-1970) og biskop C.I. Scharling (1879-1951) i 1947 havde indbudt til Grundtvig-seminar i dagene omkring Grundtvigs fødselsdag. De repræsenterede begge, hvad man dengang kaldte højkirkelighed, en retning, der frem til 2020 tegnede organisationen Kirkeligt Centrum. Dermed stod de for en linje i folkekirken, der distancerede sig fra vækkelserne og grundtvigianismen.² Selve stiftelsen beskriver Høirup således:

Da standuret slog tolv den nat, var der højtid, som ved nytår, i bispekontoret, hvor litografier af Grundtvigs erklærede modstandere Mynster og Martensen stirrede – undrende? – ned fra væggen, flankerende Tuxens maleri af professor Scharling, biskoppens fader, der livet lang førte en bidsk polemik mod grundtvigianismen. (Høirup 1991, 160)

Michelsen har i sine erindringer om grundlæggelsen ligeledes betonet, at Grundtvig-Selskabet blev dannet i en ikke-grundtvigiansk sammenhæng (Michelsen 1997, 55). Bevæger man sig ind i *Så fjern og dog så nær*, tyder en række udtalelser på, at kirkeligheden i det høirupske hjem trods

¹ Høirup gør rede for, hvorledes han og litteraturhistorikeren William Michelsen (1913-2001) traf sammen på Det Kongelige Bibliotek og “i stedet for at ‘overlappe’ hinanden (...) afstak territorier” (Høirup 1987, 47) for deres forskning. Han fortæller efterfølgende, hvorledes kontakten til medstifterne, litteraturhistorikerne Helge Toldberg (1913-64) og Steen Johansen (1908-87), sluttedes sammesteds.

² Ved højkirkelighed forstod man ikke som i dag romersk-katolsk prægede strømninger i evangeliske kirkesamfund, men den betoning af statskirken, embedet, sognet, gudstjenesten og – ikke mindst – sammenhængen mellem kirke- og kulturlivet, som kommer til udtryk hos de to ellers indbyrdes forskellige teologer J.P. Mynster (1775-1854) og Hans Lassen Martensen (1808-84). Høirup gør rede for, at både biskoppen og Grønbæk “var kendt som højkirkeligt indstillede”, og at “sidstnævnte var Kirkeligt Centrums formand” (Høirup 1987, 48).

slægtsmæssige forbindelser til Indre Mission havde en svag grundtvigsk prægning.³

Uanset hvordan det forholder sig, har Høirups far, stadsskoleinspektør Johannes Høirup (1877-1958), der som følge af sit samfundsgavnige og kulturelle virke blev æresborger i hjembyen Nyborg (Bro 1999, 65), stået for en bredere kirkelighed end den pietistiske. Samme bredde møder man hos Høirup: Gennem hele sit arbejdsliv virkede han ikke blot i videnskaberens verden, men også i kulturlivet – blandt mange aktiviteter kan nævnes hans indsats for Skovgaardmuseet i Viborg.⁴ Høirup blev teologisk kandidat i 1934 og, efter at have været fængselspræst og sognepræst, i 1951 stiftsprovst i Viborg. Derefter var han fra 1963, indtil han gik på pension i 1979, biskop i Aarhus Stift. Efter pensioneringen underviste han med udgangspunkt i sin bog *Fra Døden til Livet. Grundtvigs tanker om liv og død* fra 1954 i tre semestre i Grundtvigs salmedigtning på Det Teologiske Fakultet i Aarhus.

Høirups disputats i lys af Grundtvigs stilling i åndsliv og forskning

Den bredde, der kendetegner Høirups virke inden for kirke- og kulturliv, går igen i hans doktorafhandling, *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig*, der forsva-

³ Høirups oldefar var venstrepolitikerens Christian Christoffersen (1827-1914), initiativtager til den indremissionske Holse Friskole, der ved flytning fik navnet Bro friskole, og stamfar til den kendte Bro-slægt, se Christensen 2021, 55, Bro 1965 og Bro 1999. Når Høirup f.eks. meddeler, at han gik til konfirmationsforberedelse hos en højkirkelig kapellan, "Da der ingen grundtvigsk præst var i Nyborg" (Høirup 1991, 43), antyder han, at hans barndomshjem hældede mod grundtvigsk kristendom, se yderligere Høirup 1991, 45, 59, 91 og 159. Høirup fortæller, at han gennem hele studietiden var medlem af den grundtvigske forening "Studenterkredsen" (Høirup 1991, 87TJ). Selv om biskop Harald Ostfeldt (1864-1934) betegnede Høirup som "gammelkirkelig", hvormed han mente "ikke tilsluttet de tre gængse kirkelige retninger" (Høirup 1991, 74), var Høirup i 1940 på tale som grundtvigsk valgmenighedspræst i Ryslinge (Høirup 1991, 144), hvad næppe ville have været tilfældet, hvis han ikke blev regnet som grundtvigianer.

⁴ Høirups kirkelige og kulturelle aktiviteter er beskrevet i Teologisk Stat 1994, 974 f.

redes ved Københavns Universitet i 1949. Samtidig er værket, målt med de to udenlandske Grundtvigdisputater, der gik forud, præget af videnskabelig stringens og den distance, en videnskabelig undersøgelse kræver.⁵ I disputatsen undersøger Høirup omhyggeligt, hvad der har været Grundtvigs filosofiske forudsætninger, idet han i det omfang, det er muligt, gør nøje rede for, hvornår og under hvilke omstændigheder Grundtvig har – eller formodes at have – stiftet bekendtskab med de filosofiske værker, der prægede ham. Præcist kaldte den ene af bedømmerne, professor i etik og religionsfilosofi Søren Holm (1901-71), *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse* for en “historisk-genetisk” (Holm 1949, 86) undersøgelse. Høirups disputats er således et typisk – og fremragende – eksempel på den tids idé- og teologihistoriske arbejder, hvor der gøres rede for en given anskuelses forudsætninger, tilblivelse og udvikling over tid, og hvor komparationer af anskuelser og dens forudsætninger står i centrum. Mens det ikke var nyt at skildre Grundtvigs udvikling, var det nyt at gøre det gennem nøjagtige redegørelser for kilderne, trykte som utrykte, ligesom det var nyt at gøre det i akademisk regi. Frem til, at Grundtvig-Selskabets stiftere indledte deres undersøgelser, havde studier i det grundtvigske forfatterskab overvejende været en sag for grundtvigianere – på Københavns Universitet havde litteraturhistorikeren Paul V. Rubow (1896-1972) dog i 1930’erne undervist i Grundtvigs digtning på Det Humanistiske Fakultet, og kirkehisto-

⁵ Så tidligt som i 1923 forsvarede den svenske teolog Sven Bergentz (1894-1981) afhandlingen *N.F.S. Grundtvigs religiösa idealism med särskild hänsyn till hans etiska ståndpunkt* ved Lunds Universitet, og i 1942 blev amerikaneren Paul Merville Larson (1903-86) doktor på disputatsen *A Rhetorical Study of Bishop Nicholas Frederick [sic!] Severin Grundtvig*. Bergentz argumenterer for, at Grundtvig livet igennem var romantiker, og betegner hans blivende livssyn som “historiskt fördjudad, nordisk-kristen idealism” (Bergentz 1923, 232). Bergentz’ tolkning er blevet til under inspiration fra den danske teolog og religionshistoriker Edvard Lehmann (1862-1930), hvis bog *Grundtvig* fra 1929 udviser ligheder med hans arbejde. Henning Høirup diskuterer ikke med Bergentz i sin disputats, men kritiserer Lehmann, eksempelvis Høirup 1949, 98 f., og hans forskningsresultater er et overbevisende dementi af Bergentz’ og Lehmanns tolkninger. Larsons afhandling balancerer mellem en biografisk og retorisk undersøgelse og rummer desuden oversættelser af de Grundtvigtekster, han behandler. I sine analyser af Grundtvigs taler er Larson afhængig af den amerikanske retorikexpert Herbert A. Wichelns (1894-1973). I forhold til det hagiografiske præg i Larsons biografiske fremstilling er tonen og tilgangen i Høirups afhandling saglig og afdæmpet.

rikeren J. Oskar Andersen (1866-1959) holdt øvelser over ham på Det Teologiske Fakultet.⁶ I det pensum, der var gældende for gymnasieskolens undervisning, var det grundtvigske forfatterskab ikke repræsenteret.⁷ For Grundtvig-Selskabets stiftere var intentionen derfor dobbelt: Man ønskede at lade Grundtvig få plads i dansk kultur – eller rettere finkultur, al den stund at han allerede stod stærkt i den brede i form af grundtvigianismen – og man ønskede at grundlægge en videnskabelig Grundtvigforskning.⁸ Det fremgår af referaterne af Høirups forsvar, at han med sin disputats bevidst stræbte mod at give Grundtvig den plads i dansk teologi, Rubow

⁶ Høirup fortæller i *Så fjern og dog så nær*, at J. Oscar Andersen ved hans forsvar opponerede ex auditorio og i sin opposition gjorde rede for, at han havde “holdt øvelser” (Høirup 1991, 98) over Grundtvig. William Michelsen omtaler i disputatsen *Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn* fra 1954 Rubows øvelser (Michelsen 1954, 23).

⁷ Når litteraturhistorikeren, dr.phil. Gustav Albeck (1906-95) i afhandlingen “*Strandbakken ved Egeløkke*” og “*Havet*” i *Grundtvig Studier* 1954 skriver om førstnævnte digts midterafsnit, at det er “velegnet til Gymnasieundervisning” (Albeck 1954, 39), appellerer han indirekte til, at det indføres i det pensum for gymnasiets undervisning i dansk litteratur, som litteraturhistorikeren Vilhelm Andersen (1864-1953) grundlæggende prægede. Litteraturhistorikeren Per Dahl (1947-) gør rede for, at dette pensum var gældende for danskundervisningen af kommende studenter i Danmark frem til “omkring 1970” (Dahl 1994, 395). I en gennemgang af litteraturhistoriernes behandling af det grundtvigske forfatterskab bemærker Dahl lakonisk, at “I Vilhelm Andersens læseplan for gymnasiet indgår Grundtvig ikke” (Dahl 2010, 46).

⁸ Steen Johansen tegner sig i 1954 for en skitse af Grundtvigforskningens historie, der – trods det større overblik i vor tid – i store træk fortsat er dækkende. “Man ser hurtigt,” skriver Johansen, “at forskningen først i lange tider hovedsagelig var i hænderne paa grundtvigianere eller andre, grundtvigianismen nærstaaende folk” frem til den “iøjnefaldende forandring”, som kredsen omkring Grundtvig-Selskabet tegner sig for. Man bemærker yderligere, fortsætter Johansen, at “ældre Gr[undtvig]-forskning overvejende var biografisk og genetisk”, men at den nu er væsentligt bredere i sin tilgang til forfatterskabet. Den interesse for Grundtvig, som er baggrund for selskabets dannelse, opfatter Johansen som betinget af “Danmarks inddragen i verdensbegivenhederne omkr. 1940 og vel ogsaa (...) krisen i moderne aandsliv i det hele taget” (Johansen 1954). Med krisen tænker Johansen formodentlig på det selvopgør blandt europæiske intellektuelle, som fulgte efter Anden Verdenskrig. For en historisk redegørelse for Grundtvigforskningen, se yderligere Toldberg 1946 og afsnittet *Efterliv* i præsentationen af Grundtvig under Det Kongelige Biblioteks Tekstportal v. litteraturhistorikeren og filologen Flemming Lundgreen-Nielsen (1937-).

i 1954 tilkender ham, og at et nationalt og teologisk anliggende her flyder sammen.⁹

Høirups disputats og dens samtidige kritikere

Høirups afhandling blev i hovedsagen til over “seks måneder” i sommeren 1947, hvor han havde studieorlov. Kun “omkring 70 sider af bogen” (Høirup 1991, 156), fortæller Høirup, forelå inden – en imponerende bedrift, som kun kan have været mulig på basis af hans kendskab til Grundtvigs forfatterskab og systematiske studier i hans efterladte manuskripter i Grundtvig-Arkivet både på Det Kongelige Biblioteks læsesal og i præstegården i Ejby på Fyn (Høirup 1987, 47). Gennem de håndskriftstudier, som Høirup og de øvrige pionerer i Grundtvigforskningen gennemførte, etableredes en ny norm for videnskabelige undersøgelser af det grundtvigske forfatterskab.¹⁰

Netop Høirups inddragelse af utrykt materiale fremkaldte da også ros hos førnævnte Søren Holm og kirkehistorikeren Hal Koch (1904-63), der bedømte hans afhandling og opponerede officielt. Koch meddelte i et brev under hånden Høirup, at disputatsen ville gå igennem, inden det officielle votum forelå, og føjede til, at den havde interesseret ham “glødende” (Høirup 1991, 168). I sin opposition, der i bearbejdet form står at læse i *Højskolebladet*, konstaterer Koch, at Høirup “behersker Grundtvig-Arkivet, som næppe nogen anden har gjort siden [højskolemanden og Grundtvigforskeren Holger] Begtrup’s [(1859-1937)] Dage”. I tilknytning til denne kompliment giver han udtryk for, at “Chancen” nu er der “for at faa de utrykte Papirer frem” (Koch 1949, 174), dvs. hvad der i et vist omfang skete med

⁹ I referatet af forsvarshandlingen i *Vendsyssel Tidende* citeres Høirups indledende ord forud for, at opponenterne kom på banen. “Hvorfor,” spurgte Høirup, “har man hidtil [i dansk teologi] foretrukket at importere teologisk Kobber og Nikkel fra Tyskland og teologisk Sølv fra Sverige og Svejts, naar vi herhjemme har udmøntet Guld liggende i store Mængder hos Grundtvig?” (*Vendsyssel Tidende* d. 19. februar 1949).

¹⁰ Høirup skriver selv i artiklen “Midler og maal i Grundtvig-forskningen – drøftet i Tilknytning til den nyeste litteratur”, publiceret i *Dansk Teologisk Tidsskrift* få år efter disputatsen, at der dermed er blevet åbnet “uanede muligheder for en bedre fortolkning af Grundtvigs tanker” (Høirup 1951, 186).

Registrant over N.F.S. Grundtvigs papirer de følgende år. Koch er dog også kritisk. Som det fremgår af undertitlen, spiller modsigelsens grundsætning en væsentlig rolle, dvs. den formallogiske sætning, der inden for filosofien også kaldes kontradiktionsprincippet. Sætningen udsiger, “at to udsagn af logiske grunde ikke begge kan være sande samtidig” (Ryberg 2000, 165), og var i filosofien forud for den tyske tænker Immanuel Kant (1724-1804) grundlag for, hvad man opfattede som uigendrivelige beviser for Guds eksistens og derigennem for, at naturlig teologi udgjorde en selvstændig filosofisk disciplin. Netop her slår Koch ned. Han udreder, hvorledes Grundtvig i *Verdenskrøniken af 1812* (Grundtvig 1812, 259) udlægger modsigelsens grundsætning således, at “det maa være sandt, som man ei, uden at modsige noget aldeles vist, kan nægte”. “Sætningen er i sig selv som logisk Princip fuldt ud paa sin Plads,” fortsætter Koch, men giver derefter udtryk for, at

det afgørende og skæbnesvangre (?) er (...), at Grundtvig uden videre – i Pagt med den ukritiske, dogmatiske Rationalisme [dvs. den filosofi, som tyske Christian Wolff (1679-1754) repræsenterer] – gør dette Tankeprincip til et Tilværelsens Princip, forveksler Tankelove og Tilværelseslove: det, som er logisk modsigende, kan ikke være virkeligt, og det, som logisk set er den eneste Mulighed, idet andre Muligheder medfører Modsigelse, maa ogsaa være virkeligt. (Koch 1949, 174)

Til tesen hører yderligere, hvad Koch gør rede for i umiddelbar fortsættelse af det citerede, nemlig at Grundtvig knytter påvirkningen fra Wolff sammen med inspiration fra engelsk empirisme. Dette led i tesen behandles fremme i nærværende arbejde – her retter interessen sig foreløbig mod indflydelsen fra den wolffiske filosofisk-rationalistiske logik og, som det fremgår, ontologi.

For at opnå et fuldstændigt billede af, hvad Høirup siger i så henseende, må der føjes et supplement til Kochs præsentation. Koch sætter i citatet ord på den indirekte filosofiske bevisførelse, der kaldes den apagogiske, og som består i at vise, at et givet udsagns “negation fører til en selvmodsigelse” (Apagogisk bevis, 487). Men han udfolder ikke, hvad det betyder, at Høirup opfatter modsigelsens grundsætning som teologisk aksiom, dvs. som et “udsagn hvis rigtighed antages uden bevis, og hvoraf en række andre udsagn kan udledes” (DDO 137). Her må man gå til disputatsen:

I dens opsummerende afsnit gør Høirup rede for, hvad han mener dermed, gennem et citat fra Grundtvigs teologiske hovedværk *Den Christelige Børne-Lærdom*, der blev til som tidsskriftartikler i årene 1855-61 og udkom i bogform i 1868. Grundtvig giver her udtryk for, at “den christelige Daabs-Pagt er det levende Udtryk for, hvad de Lærde med et daarligt Kunst-Ord kalde ‘Mødsigelsens Grundsætning’” og peger i den sammenhæng på “Forsagelsen og Tros-Bekjendelsen i Daabs-Pagten”.

I sin fortolkning heraf taler Høirup om “Formælingen af den Johannæiske, genuint nytestamentlige Dualisme” med logikken, dvs. de johannæiske skrifteres billede af, at mennesket må afgøre sig i forhold til modsætningen mellem sandhed og løgn (eksempelvis Joh 8, 44-45), men også lys og mørke, dvs. Gud og det onde (eksempelvis 1 Joh 1,1-10). Høirup viser, at denne dualisme i den grundtvigske teologi kommer til udtryk i det nej og ja, som Apostolikums opdeling i forsagelse og bekendelse markerer, og i den filosofiske “Grundsætning” (Høirup 1949, 372), som kontradiktionsprincippet udgør. Med baggrund i Grundtvigs sammentænkning af trosbekendelsen og kontradiktionsprincippet og dermed med en vis støtte i hans forfatterskab trækker Høirup således så at sige mødsigelsens grund-sætning fra logikkens og erkendelsesteoriens område og ind i livsholdningernes, troens og trosafgørelsens sfære, medens Koch vurderer filosofisk, idet han fokuserer på sammenhængen mellem logik og ontologi i Grundtvigs tænkning. Som det vil fremgå nedenfor, er Høirups greb her betinget af, at han har blik for svaghederne i Grundtvigs filosofi – men det synes ikke at have stået klart for hans bedømmere. I forlængelse af sin præsentation af tesen retter Koch sideløbende med sin ros en kritik mod Høirup, idet han påpeger, at “Man savner en aaben Udtalelse fra Forf[atteren] om hans Syn paa (...) [Grundtvigs] Erkendelseslære”. “Undertiden,” fortsætter Koch, “faar man nærmest det Indtryk, at han betragter den som en Mulighed mellem andre, maaske ikke den, han vilde vælge, men dog en fuldt ud legitim Form for Filosofi” (Koch 1949, 176).

Koch mener derimod, at “Mødsigelsens Grundsætning – i hvert Fald i den Form, hvori Grundtvig anvender den – er fuldkommen død og ubrugelig” (Koch 1949, 176). En tilsvarende kritik møder man hos den anden bedømmer og officielle opponent Søren Holm. Det havde, skriver Holm, “været rimeligt, om Dr. H[øirup] vilde have brugt blot et par Blade af det store Opus til at vise, hvad der (...) gør den særlige grundtvigske Theologi [dvs. anvendelsen af kontradiktionsprincippet] til Sandhed for Menne-

sker i Dag” (Holm 1949, 101). Muligvis inspireret af Kochs og Holms oppositioner retter Grundtvigforskeren, den senere dr.theol. Kaj Thaning (1904-94), i sin anmeldelse i *Præsteforeningens Blad* en lignende kritik mod bogen. Thaning griber fat i, at Høirup ved at bestemme sin afhandling som “historisk-teologisk” (Thaning 1949, 480; Høirup 1949, 406) og evaluere Grundtvigs tænkning på dette grundlag afstår fra en “dogmatisk (...) vurdering” (Thaning 1949, 480; Høirup 1949, 271, 406). Man ville, skriver Thaning, “have foretrukket enten slet og ret en historisk-genetisk undersøgelse eller en virkelig vurdering af Grundtvigs tankegang” (Thaning 1949, 480).

Thaning har utvivlsomt ret i, at en skelnen mellem en vurdering i historisk-teologisk regi og en dogmatisk bedømmelse af gyldigheden af en given teologisk anskuelse næppe lader sig opretholde. Imidlertid viser en grundig læsning af Høirups afhandling, at han ikke begrænser sig til en historisk-teologisk vurdering, men tager principielt stilling til Grundtvigs tænkning. For det første gennemfører han løbende en filosofisk og teologisk kritik af Grundtvig.¹¹ For det andet aftegner der sig på grundlag af en række udsagn bogen igennem et mønster i Høirups omgang med den måde, hvorpå Grundtvig i 1810’erne og 1820’erne bruger modsigelsens grundsætning, der vidner om, at han i forbindelse med sin egen stillingtagen gennemfører en kraftig revision af den grundtvigske tankegang. Der er med disse udsagn tale om analyser af to temmelig forskellige sammenhænge. Først Grundtvigs kamp mod den idealistiske filosofi, som den tyske tænker Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854) har udformet. Derefter den anvendelse af princippet i kombination med opfattelsen

¹¹ Høirup medgiver således, at der i det grundtvigske forfatterskab “stedvis foreligger en Benyttelse [af kontradiktionsprincippet], der (...) har et formalistisk Præg” (Høirup 1949, 382). Høirup går så vidt som til at vurdere, at “Modsigelses-sætningen i stigende Grad [kom] til at øve en uheldig og afsporende Indflydelse [på Grundtvig] i to Retninger, idet den dels forledte ham til en juristiserende Haandhævelse af Trosregelen, dels ledte ham til det Skinbevis, den Fejlslutning, med hvilken han vilde ‘sikre’ sit sakramentale Kirkesyn” (Høirup 1949, 390). Men for Høirup er der dog først og fremmest tale om, at Grundtvig anvender princippet som et aksiom, der skal tjene “til at holde den kristelige Erkendelse, Lære og Forkyndelse ufravigelig fast på den centrale Trosgrund” (Høirup 1949, 383). Som det vil fremgå nedenfor, synes han her tydeligvis at være under indflydelse af den dialektiske teologis fokus på, hvad den opfatter som Guds åbenbarede ord.

af, at Den Apostoliske Trosbekendelse er norm for, hvad der er sand kristendom, som Grundtvig gennemfører i striden med H.N. Clausen (1793-1877) i 1825. Forskellene til trods er der en fællesnævner: I begge sammenhænge fremhæver Høirup som i analysen af princippet status i *Den Christelige Børne-Lærdom* Grundtvigs brug af modsigelsens grundsætning på livsanskuelsens, troens og trosafgørelsens område. Dette betyder, at det er muligt beskrive Høirups opfattelse af, i hvilket omfang og på hvilken måde en nutidig anvendelse af princippet kan være gyldig og forpligtende, ud fra disputatsens 420 sider og vurdere kritikernes indvendinger.¹²

Vurdering af Høirups kritikere

I forbindelse med indkredsningen af, hvorledes Høirup ser på mulighederne for at videreføre Grundtvigs brug af kontradiktionsprincippet som teologisk aksiom, kan der være grund til at vende tilbage til Søren Holms opposition. Et hovedkritikpunkt for Holm er Høirups påvisning af den centrale rolle, modsigelsens grundsætning spiller i Grundtvigs opgør med H.N. Clausen i 1825, der ifølge Holm ikke modsvares af en udførlig systematisk-teologisk refleksion over sætningens gyldighed i afhandlingen. Han spørger, om man så ikke “antager” den grundtvigske teologi, “fordi den rummer en personlig værdi?”, og føjer til, at der i så tilfælde “ingen Grund [er] til at tage Grundtvigs Parti over for Clausen; for saa bliver man i Princippet Tilhænger af den Clausenske Personlighedskristendom og ikke af den Grundtvigske Objektivisme” (Holm 1949, 101). Holms omtale af den *Grundtvigske Objektivisme* sigter til Grundtvigs opfattelse af, at der med Den Apostoliske Trosbekendelse er givet et umisforståeligt

¹² Pladsen tillader ikke en gennemgang af den receptions historie, som Høirups bog har afstedkommet, herunder de studier i Grundtvigs tænkning, William Michelsen og hans elever har gennemført, eksempelvis artiklen “Grundtvigs erkendelsesteori” af cand.mag. Henrik Fibæk Jensen (1954-) fra *Grundtvig-Studier* 1979. Af samme grund gives der heller ikke en redegørelse for de senere års Høirupkritik, gennemført af teologerne Erik Kelstrup (1968-), Troels Nørager (1954-) og Vanja Thaulow (1977-), blot skal siges, at det forsvar for disputatsen, der gives i nærværende artikel, også kan anvendes i forhold til disse arbejder. I introduktionen *Grundtvig rundt* fra 2018 nævner skolehistorikeren Ove Korsgaard (1942-) mærkværdigvis ikke Høirups undersøgelser i sin præsentation af Grundtvig som filosof.

vidnesbyrd om, hvad der gennem kirkens historie har været sand kristendom, og at en hævde af noget andet krænker kontradiktionsprincippet. Holm argumenterer her ud fra sin egen liberalteologiske position. I sin dogmatik tilkender Holm, skriver teologen Niels Thulstrup (1924-88) i *Dansk Biografisk Leksikon*, kun et traditionelt dogmatisk udsagn gyldighed, såfremt det er muligt at vise, at det er "værdifuldt for den religiøse erfaring" (Thulstrup 1980, 483). Der går en lige linje fra dette princip til Holms kontrastering af grundtvigsk *objektivisme* og, kan man sige, clausensk *subjektivisme*.¹³ Og selv om Holm her sætter sagen på spidsen, har han blik for, at man i nutiden ikke uden videre kan videreføre grundtvigsk teologi i den form, Grundtvig med sin brug af modsigelsens grundsætning gav den.

Hverken Kochs eller Holms kritik under forsvarshandlingen er retfærdig. Høirup arbejder under indflydelse fra den danske internationalt kendte filosofiprofessor Harald Høffding (1843-1931).¹⁴ Det er formo-

¹³ Når Holm i citatet er tæt på at gøre H.N. Clausen til liberalteolog, er baggrunden formodentlig disputatsen af Jørgen Larsen, *H.N. Clausen. Hans Liv og Gerning. I. Del: Aarene 1793-1848* fra 1945. I sin egen bog om H.N. Clausen betoner Holm ikke blot, at arven fra oplysningsteologien stod stærkt i dennes livsanskuelse. Han mener også at kunne konstatere, at Clausens teologi ikke på noget tidspunkt "tabte sin Karakter af Rationalisme" (Holm 1945, 14), et synspunkt, der begrundes i, at han "vil lade Fornuften bedømme Aabenbaringen" (Holm 1945, 15). Selve udtrykket personlighed tager Holm knap nok i anvendelse, om end han i kritik af, at Grundtvig mener, Clausen med sin position i 1825 tiltager sig et eksegetisk pavedømme, slår fast, at accepten af videnskabelige tolkninger af kristendommen er "en personlig Sag" (Holm 1945, 47). Når Holm accepterer Clausens opfattelse af protestantismens og katolicismens uforenelighed og da skriver, at "det enkelte Menneskes Gudsforhold" for protestanten er "direkte", medens det for den autoritetsstyrede katolik er "indirekte" (Holm 1945, 59; se også 61, 69, 73 og 75), nærmer han sig yderligere udtrykket. Jørgen Larsen skriver, at Clausen nok indtog et rationalistisk standpunkt i sin "før-schleiermacherske Tid" (Larsen 1945, 72), dvs. før han kom under indflydelse af den tyske teolog Friedrich Schleiermacher (1768-1834), men at han siden distancerede sig fra retningen, selv om man endnu i 1825 møder "Rudimenter" (Larsen 1945, 73), af rationalistisk teologi hos ham.

¹⁴ I sin afhandling støtter Høirup sig løbende til Høffdings *Den nyere Filosofis Historie*, der "udkom i to bind 1894-95" (Blegvad 1981, 28), samt til Høffdings *Danske Filosofer* fra 1909, se Høirup 1949, 24, 31, 86, 111, 115, 139, 149, 192, 150, 183, 188 og 192.

dentlig betinget af, at hans lærer i forbindelse med det obligatoriske *Filosofikum* i rusåret ved Københavns Universitet var den dansk-jødiske filosofiprofessor Victor Kuhr (1882-1948), der “i sin undervisning bibeholdt Harald Høffdings *Psykologi og oversigt over filosofihistorien*” (Høirup 1991, 66).¹⁵ Høffdingindflydelsen – der hos Høirup glider sammen med påvirkning fra Victor Kuhrs Kierkegaardforskning¹⁶ – forgrener sig i to linjer. For det første den anvendelse af Kierkegaard som tolkningsnøgle til Grundtvigs brug af modsigelsens grundsætning, som træder frem i værket. For det andet en tydelig inspiration fra Høffdings redegørelse for Grundtvig som filosof i *Danske Filosofer*, et enestående pionerarbejde, der lagde grunden for al fremtidig forskning i den danske tænknings historie.

Her skal foreløbig stilles skarpt på Høffdings og Kuhrs Kierkegaardtolkninger som filosofisk baggrund for Høirups Grundtvigtolkning. For Høirup er Kierkegaard personlighedsfilosof i høffdingssk forstand, dvs. en tænker, der betoner den personlige overtagelse af sine inspirationskilder.¹⁷ Samtidig er han ifølge Høirup talsmand for en brug af modsigelsens grundsætning, når det gælder holdninger og livssyn, og dermed, hvad Kuhr fremdrager i sine Kierkegaardstudier. Kuhr peger på, at der med modsigelsens grundsætning hos Kierkegaard i værket *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* fra 1846 er tale om “den principielle Hævden af (...) Tilstedeværelsen af et Udelukkelsesforhold, et uformideligt Enten-Eller,

¹⁵ Det drejer sig om *Psykologi i Omrids paa Grundlag af Erfaring* fra 1882 og *Kort Oversigt over den nyere Filosofis Historie* fra 1898. Sidstnævnte bog, fortæller filosofen Mogens Blegvad (1917-2001), er “anvendt ved filosofikum-undervisningen til i 1950’erne” (Blegvad 1981, 29).

¹⁶ Kuhr hjalp Høirup med research i forbindelse med disputatsens udarbejdelse. Høirup fortæller i *Så fjern og dog så nær*, at professoren brugte “et par dage på Det kgl. Bibliotek for at finde litteratur” til ham og opklare, hvad Grundtvig “havde fået forelæst til filosofikum” (Høirup 1991, 66). Det er baggrunden for, at Høirup, som fremstillet af Søren Holm, ved hjælp af “utrykte Kilder” kunne påvise, at Grundtvigs filosofiprofessor, ovennævnte Børge Riisbrigh, der har introduceret ham til modsigelsens grundsætning, “senere under Indflydelse fra Kant” (Holm 1949, 82) opgav den klassiske wolffiske ontologi, han tidligere havde doceret.

¹⁷ “Fra Kierkegaard,” skriver filosofihistorikeren Carl Henrik Koch (1938-) “hentedede (...) [Høffding] tanken, at kun den viden, der er personligt erhvervet og energisk fastholdt, har værdi. Det var jo dette, der var indholdet af Kierkegaards berømte subjektivitetsprincip: ‘Subjektiviteten er Sandhed’. Høffdings personlighedsprincip var en sammensmeltning af det grundlæggende princip i Kants erkendelsesteori og Kierkegaards eksistentielle synspunkt” (Koch 2007, 223).

(...) hvor det drejer sig om *Livsanskuelser*” (Kuhr 1915, 6). Inden for det felt, som livsanskuelserne afstikker, dvs. dér, hvor den personlige overbevisning og ikke den teoretiske filosofi eller naturvidenskabernes strenge krav om bevislighed gælder, har kontradiktionsprincippet gyldighed, ikke som et logisk, men som et eksistentielt princip.

Kuhrs forskning i Kierkegaard er baggrunden for Høirups analyse af, hvorledes Grundtvig tager modsigelsens grundsætning i anvendelse i sin kritik af Schelling.¹⁸ Denne kobling var Høirup fuldt bevidst om: “Idéhistorisk er det værd at bemærke,” skriver Høirup f.eks. i sine erindringer om disputatsens resultater, at Grundtvigs opgør med Schellings filosofi “siden fik en forbavsende nær parallel i Søren Kierkegaards nedsabling af Hegels filosofiske system.”

Og Høirup tilslutter sig også selv dette princip, som ikke kan opgives, “uden at mennesket opgiver sig eksistens, dvs. ophører med som person at stå til ansvar for sit liv”. Dermed læser han en særlig linje frem i dansk teologi, idet han ser Grundtvig og Kierkegaard som “de to mest skelsættende kristne tænkere” i Danmark, der trods deres indbyrdes uenighed her trækker “på samme hammel” (Høirup 1991, 159). I disputatsen hedder et centralt afsnit da også “Grundtvigs Opgør med Schellings Identitetsfilosofi som aandshistorisk Forløber for Kierkegaards med Hegelianismen” (Høirup 1949, 85). Fremme i værket slår Høirup fast, at det er “berettiget ‘Nødværge’ mod Fornufterkendelsens Overgreb at anvende ‘Personernes Ret’ til at bekæmpe alt, hvad der vil tilintetgøre deres Selvbevidsthed”. Høirup gør loyalt rede for, at Grundtvig placerer denne personernes ret inden for erkendelsesteorien i kraft af et princip om selvbevidsthedens evidens og dermed dens uimodsigelighed, som udgør en arv fra den franske tænker René Descartes (1596-1650) inden for den rationalistiske filosofi.

Det afgørende for Høirup bliver dog, hvad han kalder “Den praktisk-kristelige erkendelse”, som han udlægger som “en *Personlighedserkendelse*: en Erkendelse, hvorunder *hele* Personligheden, ikke blot dens intellektuelle Side, er virksom”. Denne personlighedserkendelse, siger Høirup, “kan umiddelbart i Troen tilegne sig (‘kende’, hvilket ikke er identisk med at ‘begribe’ eller ‘forklare’) Aabenbaringens Sandhedsindhold”. Høirup un-

¹⁸ Høirup giver i sin redegørelse for disputatsen i erindringerne udtryk for, at Grundtvig mod Schellings “monistiske filosofi hævder (...), at tilværelsens grundmodsatninger er virkelige” (Høirup 1991, 157).

derstreger ud fra en betoning af menneskets endelighed, at denne erkendelse er “symbolsk-billedlig” (Høirup 1949, 221, 387), dvs. er uegentlig og dermed ikke er en erkendelse af Gud, som han er i sig selv.

Den høirupske transponering af kontradiktionsprincippet fra erkendelsesteoriens til den eksistentielle afgørelses og personlighedsfilosofiens område bekræfter, hvad C.I. Scharling gør opmærksom på i sin anmeldelse af Høirups disputats i *Grundtvig-Studier 1949*, nemlig at Høirup udmærket er klar over, at “den wolffiske Bevismaade for en nutidig Tænkning, der har *Kant* til Forudsætning, har mistet sin Gyldighed” (Scharling 1949, 94). Gennem en række regibemærkninger i bogen¹⁹ markerer Høirup, at han kun følger Grundtvig i kraft af den *mellemregning*, som Kierkegaards tænkning sætter ham i stand til at gennemføre. Hertil kommer indflydelse fra den dialektiske teologi, som Høirup lærte at kende i studietiden ved læsningen af den schweiziske reformerte teologi Karl Barth (1886-1968).²⁰ Den dialektiske teologi understreger forskellen på Gud og menneske og betoner, at teologien kun kan tale på grundlag af Guds henvendelse til mennesket i åbenbaringen. Guds ord er teologiens grundlag, og den har ikke et første udgangspunkt i transcendentalt givne forudsætninger, som hævdede af liberalteologiens inspirator, førnævnte Fr. Schleiermacher. Med udgangspunkt i Grundtvigs kombination af modsigelsens grundsætning og opfattelsen af Den Apostoliske Trosbekendelse som vidnesbyrd om den sande kristendom i 1825 føjer Høirup således en *barthiansk* brug af princippet til den *kierkegaardske*. Høirup fremhæver, at:

Teologien (...) ikke [er] sin egen Herre, men Menighedens Tjener; den er altid under sit Forsøg paa at klare den kristne Erkendelse og udtrykke den i sin Tids Sprøg forpligtet overfor Menighedens Grund-

¹⁹ Eksempelvis gør Henning Høirup rede for, at Grundtvig betegner modsigelsens grundsætning som “Sandhedens evige Grundlov”, og føjer så til, at “han gør et tappert Forsøg paa psykologisk at begrunde dens Gyldighed” (Høirup 1949, 378). Høirups distance til en uformidlet overtagelse af Grundtvigs tænkning kommer også til udtryk i hans omtale af Grundtvigs “knortede og kæmpende teologi” (Høirup 1991, 159) i memoirerne.

²⁰ Høirup gør i *Så fjern og dog så nær* rede for, hvorledes han under studietiden kom “under indflydelse af Barth, der angriber en teologi, der er fokuseret på oplevelsen” (Høirup 1991, 87). Barthinspirationen kommer i flere sammenhænge indirekte til udtryk i disputatsen, eksempelvis Høirup 1949, 136 og 23.

bekendelse. Teologien maa derfor i alt sit Arbejde fastholde og anvende det eneste Middel, der staar menneskelig Tænkning til Raadighed for at hindre Forvanskninger og Udglidninger: Modsigelsens Grund-sætning. Men det maa ske paa Erfaringens Grund: bestandig paany maa Teologen lytte til og leve i “det levende Ord”, d.e. det Ord, som er Aandens Udtryk, det Ord, hvori Kristus bliver Kød og tager Bolig iblandt os. Teologien “skal tjene, lære og raade, uden anden Myndighed end den, Menigheden giver.” (US IV 399) (Høirup 1949, 389)

Det ses, at Høirup ikke som Grundtvig lader modsigelsens grundsætning gælde som ontologisk princip i uafkortet forstand – han tænker i regi af den kristne kirke og dermed den kristne tro og understreger med Barth åbenbaringskarakteren af Guds ord som teologiens grundlag. Det erfaringsbegreb, Høirup peger på som gældende, når man stiller sig under Guds ords myndighed, er da heller ikke identisk med erfaring i streng filosofisk forstand, selv om han, som det vil fremgå, mener at kunne påvise indflydelse fra engelsk empirisme i Grundtvigs tænkning. Der er i Høirups teologi tale om den eksistentielle tilegnelse, som har Guds suveræne tiltale i barthiansk forstand og troens modtagelse heraf til forudsætning, og dermed om en revision af det grundtvigske erfaringsbegreb.²¹ Revisionen bringer begrebet i en vis modsætning til Grundtvigs tænkning, men kan uden vanskeligheder forenes med dén kierkegaard-barthske tolkning af kontradiktionsprincippet, Høirup gennemfører i sin afhandling.

²¹ Indflydelsen fra Barths betoning af det åbenbarede Guds ords suverænitet er tydelig, når Høirup peger på, at Grundtvig fra tiden med “Danne-Virke-Afhandlingerne”, dvs. de filosofiske artikler, han skrev i sit 1816-19 udgivne tidsskrift med dette navn, er “klar over, at (...) det er: i Personen Jesus Kristus, og gennem ‘Ordet’, som det har lydt og lyder i Sanseverdenen, altsaa det historisk givne Ord, Sandheden aabenbares os.” Høirup siger med et citat fra Grundtvigs afhandling *Om Videnskabelighedens Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand* (DV II, 40) fra 1816, at “Ordet, som er Aandens Legeme” er “en urokkelig Mur mod al Idealisme” (Høirup 1949, 158). “Under Troens Erkendelse,” pointerer Høirup, “er Tanken ikke i en saakaldt forudsætningsløs Fornufts Sold, men i den kristne Gudstros Tjeneste” (Høirup 1949, 138).

Den engelske empirisme i Høirups disputats

I sit tidskrift *Danne-Virke* sammenkobler Grundtvig erfaring og historiske studier. Høirup argumenterer for, at Grundtvig her udvikler sit erfaringsbegreb under indflydelse fra, hvad der for en nutidig betragtning hører hjemme på erkendelsesteoriens område og her har haft gennemgribende indflydelse, nemlig værket *An Essay Concerning Humane Understanding* fra 1689 af den engelske empirist John Locke (1632-1704). Høirup er her under tydelig påvirkning fra Høffdings *Danske Filosofer*, der udkom 40 år før Høirup forsvarede sin disputats. At Høffding på dette tidlige tidspunkt gav Grundtvig en rolle i den danske filosofis historie og dermed foregreb Grundtvig-Selskabets bestræbelser på at give ham en plads i den danske *Guldalder* som en del af den danske nationalarv, vakte en vis opsigt.²²

Baggrunden er formodentlig, at Grundtvig og danskhed allerede på dette tidspunkt var forbundne kar i den danske offentlighed. Carl Henrik Koch har vist, at Høffding skriver sit fædrelands filosofihistorie på baggrund af en identifikation af, hvad han betegner den danske *nationalkarakter*. Høffding giver udtryk for, at “hvor Personligheden”, som det er tilfældet dér, hvor det drejer sig om “Livsanskuelsen”, “virker efter sin hele Ejendommelighed, gøre ogsaa de nationale Egenskaber sig gældende” (Høffding 1909, 1). Carl Henrik Koch afdækker, at Høffding i samklang med *Tider og Typer af dansk Aands Historie* (1907-16) af Vilhelm Andersen bestemmer *det danske* som lig med “besindighed og etisk interesse” (Koch 2007, 230 f.). Han understreger, at dette specifikke særpræg for Vilhelm Andersen har medført en sund kritisk holdning over for systemdannelser i dansk åndsliv. Man må formode, at netop disse egenskaber har været afgørende for Høffding i forbindelse med hans Grundtvigtolkning. Det er Høffdings opfattelse, at Grundtvig i sine senere år kom bort fra “Romantikens spekulative Ideer”. Det skete, da han i *Brage-Snak* fra 1844

²² Således fortæller den betydelige højregrundtvigske teolog, præsten Otto Møller (1831-1909) i Gylling, sin ven, Sjællands biskop Thomas Skat Rørdam (1832-1909), om sin overraskelse, da han lærte Høffdings udgivelse at kende. Jeg “læste forleden”, skriver han, “en Bog af Høffding om danske Filosofer; hvem skulde have troet, at Grundtvig skulde være bleven regnet til dem? Han ‘kunde jo slet ikke tænke’, som der i vor Ungdom blev sagt om ham” (Møller, Otto, Brev til Thomas Skat Rørdam, Brev nr. 492, 5/7 1909, Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam I-IV, IV, 246).

“midt under Hegelianismens Herredømme herhjemme tog Ordet for en Erfaringsfilosofi efter engelsk Mønster”. Ifølge Høffding er det “sund Realisme, der her lovprises” (Høffding 1909, 64 f.), dvs. den troskab over for virkeligheden, som han opfatter som en særlig dansk tænke måde.

Høffdings blik for, at Grundtvig promoverer engelsk empirisme, er i historisk-genetisk forstand baggrunden for Høirups tese, dvs. for det synspunkt, at Grundtvig kombinerer “Arven fra den Wolff-Riisbrighske Skole (...) med Grundtænkninger fra Empirismen” (Høirup 1949, 150), hvorved forstås John Lockes erfaringsfilosofi. For Høirup repræsenterer Grundtvig i *Danne-Virke* “en kristelig Erkendelsesteori med historisk Metode” (Høirup 1949, 137), hvor erfaringen er i centrum. Dermed reviderer han tidspunktet for empirismens opkomst i Grundtvigs forfatterskab i forhold til Høffding. Som Høirup konstaterer, er:

Forholdet det forbavsende, at Grundtvig allerede ca. 30 Aar tidligere begynder at “tage Ordet” for en Erfaringsfilosofi – at han altsaa allerede omkring samme Tid, hvor han brød Staven over Schellings Filosofi har gjort Bekendtskab med Empirismen i *John Lockes* Skikkelse. (Høirup 1949, 139)

Høirups overbevisning om, at Grundtvig sammentænker Wolff og Locke, udgør et afgørende led i hans tese og mødte ikke kritik, da han forsvarede sin afhandling. Således konstaterer Hal Koch f.eks., at påvisningen af kontradiktionsprincippet centrale placering i afhandlingen ligger på linje med “Høirups Paavisning af det frugtbare, men kortvarige Møde Grundtvig i Aarene efter 1813 havde med den engelske empirisme, særlig med Locke”. Lockes “reale Intention og enkle Fremgangsmaade fik en ikke ringe Indflydelse paa Grundtvigs Historieskrivning”, fortsætter Koch og giver udtryk for, at det gør “adskillige af Dannevirke-Afhandlingerne (...) væsentlig mere forstaaelige” (Koch 1949, 174). Spørgsmålet er imidlertid, om det er hos Locke, man finder den nøgle, der kan lukke de vanskeligt tilgængelige *Danne-Virke*-afhandlinger op. Hal Kochs ukritiske accept af Høirups overbevisning om, at en påvirkning fra Locke gør sig gældende i Grundtvigs forfatterskab, vækker undren, eftersom Høirup selv indrømmer, at han “ingen direkte Oplysninger” har om, hvornår Grundtvig har

studeret ham.²³ Høirup pointerer, at man altid, “naar det drejer sig om almene filosofiske Overvejelser, skal være forsigtig med at slutte fra vidtgaaende Overensstemmelser til Paavirkning”, men mener alligevel, at det på grundlag af hans komparation er “vanskeligt at bestride”, at Grundtvig “har draget sig Lockes Erkendelseslære til Nytte” (Høirup 1949, 149).

Ser man nærmere efter, holder Høirup sig for det første til en række “Spor” i det grundtvigske forfatterskab i form af verbale og indholdsmæssige ligheder, som efter hans mening “peger i Retning af Locke” (Høirup 1949, 140). For det andet inddrager han Grundtvigs redegørelse for europæisk filosofihistorie i det 18. århundrede i *Danne-Virke*-afhandlingen *Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand* fra 1817. For det tredje gør han rede for, at det “Auktionskatalog” (Høirup 1949, 143), der udarbejdedes i 1873 over Grundtvigs bibliotek, foruden skrifter af de engelske empirisk orienterede filosoffer Francis Bacon (1561-1626) og David Hume (1711-76) som nr. 8250-51 nævner Lockes førnævnte hovedværk fra 1689. Høirup fremsætter ingen hypoteser om, hvornår Grundtvig har anskaffet sig bogen.²⁴

Imidlertid kan Høirups tese om Lockepåvirkningen ikke uden videre accepteres. Ganske vist kan Høirup mønstre en række slående ligheder mellem Grundtvig og Locke, herunder mellem Lockes liste over den menneskelige bevidstheds redskaber “sense, perception, and reason” (Høirup 1949, 149) og Grundtvigs lære om sammenhængen mellem menneskets ydre og indre sanser og den guddommelige Treenighed.²⁵ Men Grundtvig

²³ Når det gælder kontradiktionsprincippet, stiller sagen sig anderledes. Høirup gør rede for, at “en Samtale med Riisbrighs Efterfølger, Niels Treschow [(1751-1833)], (...) efter Grundtvigs (langt senere) Udsagn [fik] afgørende Betydning” (Høirup 1949, 40) for, at modsigelsens grundsætning kom til at stå centralt i hans forfatterskab. Som støtte for sin hypotese peger Høirup endvidere på, at Treschow “i sin Tænkning” var “afgørende paavirket af Lockes empiriske Metode” (Høirup 1949, 140), og at det kan være baggrunden for den interesse for den lockeske tænkning, han mener at kunne påvise i det grundtvigske forfatterskab. Denne iagttagelse udgør i disputatsen Høirups eneste forsøg på at gøre rede for, hvorledes Lockes empirisme har fundet vej ind i Grundtvigs tankeverden.

²⁴ Grundtvig ejede allerede værket i 1839. I den *Fortegnelse over Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Bogsamling*, som hans søn Johan Grundtvig den Yngre (1822-1907) dette år udarbejdede, optræder det som nr. 2050-51.

²⁵ Eksempelvis i de utrykte udkast til afhandlinger under titlen *Om Menneskets Vilkaar*, hvoraf de tidligste er fra 1813. Udkastene er publiceret i VU II, 241-271.

går her langt ud over, hvad han kender fra *An Essay Concerning Humane Understanding*. Treklangen følelse, indbildningskraft, forstand/fornuft udgør for Grundtvig, hvad man i det 18. og ind i det 19. århundrede kaldte *Sjælsevner*, og beskrev og analyserede under videnskaben psykologi, der dengang var lig læren om bevidstheden. Og denne treklang genfindes i en tekst, der i tid er langt tættere på Grundtvig end Lockes berømte undersøgelse. Det drejer sig nærmere bestemt om værket *Philosophische Versuche über die menschliche Natur und ihre Entwicklung* fra 1777 af den holstenske filosof Johan Nicolai Tetens (1738-1807).²⁶

Høirup viser da også – trods sine bestræbelser på at føre Grundtvigs lære om erkendelsen tilbage til Locke – at treklangen har rødder i Wolffs psykologi (Høirup 1949, 99), der udgør en væsentlig forudsætning for Tetens' syntese af rationalisme og empirisme.²⁷

Går man til *Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menne-skeforstand*, ses yderligere, at Grundtvig her først og fremmest skriver filosofihistorie og, når det gælder erfaringen, sidestiller Locke og den engelske naturvidenskabsmand Isaac Newton (1643-1727) (Grundtvig 1817, 16; US III, 401). Det sker, uden at han fremhæver *An Essay Concerning Humane Understanding* som inspirationskilde for sig selv, men dog på en sådan måde, at værkets skelsættende betydning i tænkningens historie fremhæves, som Høirup ganske rigtigt bemærker (Høirup 1949, 143).

Man kan derfor spørge, om den kobling af erfaringsfilosofi og historievidenskab, som Grundtvig her gennemfører, ikke har andre rødder. I

²⁶ Se hertil Holm og Pedersen 2021, 44.

²⁷ Høirup nævner i disputatsen Tetens (Høirup 1949, 99). Han ser imidlertid frem imod, at “en kommende Undersøgelse af Grundtvigs Psykologi” (Høirup 1949, 142) vil blotlægge yderligere forbindelser til Locke. En sådan undersøgelse publicerede Villiam Grønbæk i 1951, og her mener han først og fremmest, han er i stand til at korrigere Høirups tilbageføring af treklangen til Wolff. Han medgiver, at treklangen findes i den wolffiske psykologi, men skriver, at den “intet [har] med Grundtvigs inddeling at gøre, da ordet ‘Empfindung’, der ikke har nogen fast afgrænset betydning, her skal oversættes ved fornemmelse og ikke følelse”. “Ordet følelse (Gefühl),” fortsætter Grønbæk, “findes dog ogsaa hos Wolff; men følelsen hører for ham ind under fornemmelsen, sanserne, idet han ved følelse forstaaer evnen til at forestille sig det, som foraarsager forandringer i vort legeme” (Grønbæk 1951, 71 f.). Spørgsmålet er her, om Grundtvig selv skelner skarpt mellem følelse og fornemmelse. Grønbæk giver en indgående fremstilling af den grundtvigske tredeling fra side 71 til 105.

sin indledning til afhandlingen på grundtvigsværker.dk fremstiller Steen Tullberg da også Høirups tolkning som en hypotese frem for en påvisning af afhængighed af Lockes berømte værk (Tullberg 2015). Høirup har dybest set også selv blik for forskellen på erfaringsbegreberne hos de to. Ganske vist giver han udtryk for, at når Grundtvig i *Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneskeforstand* hævder, at “det er *Menneske-Slægten*’s Erfaring, der gennem Historien forplanter sig, som ene kan avle sand Vidskab” (Grundtvig 1817, 38; US III, 412), er der tale om, at han fortsat tager udgangspunkt i “centrale Definitioner” hos Locke. Men samtidig markerer han, at Grundtvigs “Tankegang her gaar sine egne Veje” (Høirup 1949, 151). Og når han gør rede for, at ordet “Historical” hos Locke er identisk med “empirisk”, og at Grundtvig “undertiden” anvender “Ordet i Lockes Forstand” (Høirup 1949, 144),²⁸ er han snublende nær indsigt i, hvad der er den sandsynlige kilde til sammenhængen mellem erfaring og historie i den unge Grundtvigs filosofi.

Den forbindelse, der vitterligt er mellem Lockes essay og Grundtvigs *Danne-Virke*-filosofi, giver sig således af, at de deler forudsætninger, når det kommer til terminologi og begreber. Lockes identifikation af *Historical* og *empirisk* er et eksempel på den forståelse af historisk erkendelse, som ifølge den tyske videnskabshistoriker Arno Seifert (1936-87) var gældende fra reformationsårhundredet og ind i 1700-tallet i Vesteuropa. I den begrebshistoriske monografi *Cognitio Historica: Die Geschichte als Namengeberin der frühneuzeitlichen Empirie* fra 1976 viser Seifert, at en definition af historisk viden, som er lig med sanse- og erfaringsbaseret erkendelse af enkelte forhold, var almindelig blandt vesteuropæiske lærde frem til oplysningstiden, og at definitionen ikke var specifikt knyttet til historie i betydningen diakron, lineær sammenhæng. Når Grundtvig kobler erfaring og historie, er der tale om, at han viderefører en begrebsbestemmelse, han kender fra traditionen. Som det vil fremgå af artiklen *William Michelsen og Grundtvigs historiesyn*, er Grundtvigs selvstændige brug heraf, hvor han knytter erfaringen sammen med det moderne begreb om historien som et sammenhængende forløb i tid, en frugt af påvirkninger fra samtidens præromantik, romantik og tyske idealisme.

²⁸ Høirup føjer til, at “Lockes Syn paa *Historie* i snævrere Forstand” er “meget forskelligt fra Grundtvigs” (Høirup 1949, 144).

Trådene til den førmoderne forståelse af historisk erkendelse, som Seifert har behandlet, kalder ligesom lighederne med Tetens' lære om bevidsthedsevnerne på en fornyet undersøgelse af Grundtvigs historiebegreb, psykologi og erkendelsesteori i lyset af tysk åndsliv fra omkring 1750 og ind i 1900-tallet. Det betyder ikke, at de grundlæggende studier, Høirup har gennemført i sin disputats, mister betydning. Høirup er ikke blot den første doktor i Grundtvig på dansk grund. Hans tilgang til forfatterskabet viser også vej i et nyt årtusind, hvor historiografiske landvindinger i tysk forskning i kombination med studier i, hvad man i det 18. århundrede forstod ved psykologi, formodentlig kan kaste nyt lys over Grundtvigs tænkning og dermed over et forfatterskab af grundlæggende betydning for dansk kultur.

Litteratur

Værker af Grundtvig

- (1812), *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*, København, trykt på Andreas Seidelins Forlag hos Christopher Græbe.
- (1813- (?), “Om Menneskets Vilkaar”, i: *Værker i Udvalg*, udgivet ved Georg Christensen og Hal Koch, I-X, 1940-49, København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag II, 241-271.
- (1817), “Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand”, i: *Danne-Virke. Et Tidsskrift*, I-IV, 1816-19, III, 16-48.
- (1825), *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiae Dr. H.N. Clausen*, København, trykt på den Wahlske Boghandlings Forlag, i Fabritius Tengenagels Bogtrykkerie.
- (1868/1909), “Den Christelige Børne-Lærdom”, i: Begtrup, H. (udg.), *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, I-X, IX, København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag 1904-09.
- (1816-19/1983), *Danne-Virke. Et Tids-Skrift*, 4. bind, AKA-Print, København 1983. Fotografisk optryk af originaludgaven, København 1816-19/Aarhus 1983.

Værker af andre forfattere

- “Aksiom” (Aksiom, DDO), i: *Den Danske Ordbog* 1-6, 2003-05, 1, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal, 137.
- Albeck, Gustav (1954), “‘Strandbakken ved Egeløkke’ og ‘Havet’. Textkritiske Studier i et Par af Grundtvigs Ungdomsdigte”, i: *Grundtvig-Studier 1954*, 20-39.
- Andersen, Vilhelm (1907-16), *Tider og Typer af dansk Aands Historie* I-IV, København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Apagogisk bevis (Apagogisk bevis), i: *Den Store Danske Encyklopædi*, Danmarks Nationalleksikon, bind 1-24, 1994-2008, inklusive indeks og supplement, 1. bind, København, 487.
- Bergentz, Sven, *N.F.S. Grundtvigs religiösa Idealism Med särskild Hänsyn Till Hans Etiska Ståndpunkt*, Lund, Håkan Ohlsons Boktryckeri, 1923.
- Blegvad, Mogens (1981), “Harald Høffding”, i: *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., red. Sv. Cedergreen Bech, København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag A/S, 1. til 14. bind 1979-84, 7. bind, 25-36.
- Bro, Knud (1999), “Bro-slægten fra ‘Lille Brogård’: i Bro by, Brenderup Sogn”, i: *Vends. Aarbog for lokal- og kulturhistorie på Nordvestfyn*, 1999, 48-58.
- Bro, Vagn (1965), *Politimesteren fortæller*, København, Lohse.
- Christensen, Cecil (2021), *Friskoler i ny belysning*, Silkeborg, Kahrius.
- Dahl, Per (1994), “Andersen, Vilh.”, i: *Den Store Danske Encyklopædi*, Danmarks Nationalleksikon, bind 1-24, 1994-2008, inklusive indeks og supplement, 1. bind, København, 395-396.
- Dahl, Per (2010), “Grundtvigs forfatterskab i dansk litteraturhistorieskrivning”, i: *Grundtvig-Studier 2010*, 31-63.
- Fortegnelse over den af N. F. S. Grundtvig efterladte bogsamling: som bortsælges ved offentlig Auction i Klædeboderne Nr. 38, Mandagen den 29. Sept. 1873 Kl. 10. København, E.C. Løvers Bog- og Nodetrykkeri.*
- “Første Dr. Teol. paa Grundtvig”, i: *Vendssyssel Tidende* 19. februar 1949.
- Grundtvig, Johan den Yngre (1839), *Fortegnelse over Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Bogsamling*, ved Johan Grundtvig. Christianshavn, Fasc. 520.
- Grønæk, Villiam (1951), *Psykologiske Tanker og Teorier hos Grundtvig*, Skrifter udgivet af Grundtvig-Selskabet IV, København, i kommission hos Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Holm, Anders og Pedersen, Kim Arne (2021), “Time will tell the Truth”: Grundtvig as Philosopher, i: *The Core of Learning. The Philosophical Writings of N.F.S.*

- Grundtvig*, red. Edward Broadbridge, Aarhus, Aarhus University Press, 2021, 19-44.
- Holm, Søren (1945), *H.N. Clausen. Bidrag til en Karakteristik*, København, G.E.C. Gads Forlag.
- Holm, Søren (1949), "Disputats om Grundtvig", i: *Dansk Teologisk Tidsskrift 1949*, 81-102.
- Høffding, Harald (1894-95), *Den nyere Filosofis Historie: en Fremstilling af Filosofiens Historie fra Renaissansens Slutning til vore Dage*, I-II, København, P.G. Philipsens Forlag.
- Høffding, Harald (1909), *Danske Filosofer*, København, Gyldendalske Boghandel.
- Høirup, Henning (1949), *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig*, skrifter udgivet af Grundtvig-Selskabet 1, København, Gyldendal.
- Høirup, Henning (1951), "Midler og maal i Grundtvig-forskningen – drøftet i tilknytning til den nyeste litteratur", i: *Dansk Teologisk Tidsskrift 1951*, 167-188.
- Høirup, Henning (1954), *Fra Døden til livet: Grundtvigs tanker om liv og død*, skrifter udgivet af Grundtvig-Selskabet 7, København, Gyldendal.
- Høirup, Henning (1957), "Grundtvig-selskabets tilblivelse og virksomhed i dets første tiår", i: *Grundtvig-Studier 1957*, 7-24.
- Høirup, Henning (1987), "Omkring Grundtvig-Selskabets tilblivelse", i: *Grundtvig-Studier 1987*, 45-54.
- Høirup, Henning (1991), *Så fjern og dog så nær. Erindringer*, Herning, Poul Christensens Forlag.
- "Høirup, Henning" (1994), i *Teologisk Stat – Kirkelig Håndbog 1994*, udgivet af Den Danske Præsteforening i samarbejde med Kirkeministeriet, Skjern, 1994.
- Jensen, Henrik Fibæk (1979), Grundtvigs erkendelsesteori. Om forholdet mellem tro og fornuft i tidsskriftet *Danne-Virke* (1816-19), i: *Grundtvig-Studier 1979*, 29-65.
- Johansen, Steen (1954), "Om Grundtvig-Bibliografiens tilblivelse", i *Grundtvig-Studier 1954*, 7-21.
- Jelstrup, Erik (2003), *Sandhedsbegrebet hos N.F.S. Grundtvig kritisk vurderet ud fra sandhedsteorier i det 20'ende århundredes analytiske og hermeneutiske filosofi*, utrykt ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, Det Teologiske Fakultet.
- Koch, Carl Henrik (2007), "Dansk filosofi i national indpakning. En studie i Harald Høffdings historiografi", i: *Tænkesedler. 20 fortællinger af fædreland*

- dets litteraturhistorie*, festskrift til Flemming Lundgreen-Nielsen, red. Henrik Blicher et al., København, C.A. Reitzels Forlag, 223-232. Koch, Hal (1949), "Grundtvig og Filosofien", i: *Højskolebladet* nr. 16, fredag 22. april 1949
- Korsgaard, Ove (2018), *Grundtvig rundt. En guide*, København, Gyldendal.
- Kuhr, Victor (1915), *Modsigelsens Grundsætning. Kierkegaard-Studier udgivne af Heiberg og Kuhr II*, København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Larsen, Jørgen (1945), *H.N. Clausen. Hans Liv og Gerning. I. Del: Aarene 1793-1848*, København, G.C. Gads Forlag.
- Larson, Paul Merville (1942), *A Rhetorical Study of Bishop Nicholas Frederick Severin Grundtvig*, utrykt doctorafhandling, Evanston, Illinois, School of Speech, Northwestern University.
- Lehmann, Edvard (1929), *Grundtvig*, København, Jespersen og Pio.
- Locke, John (1689), *An Essay Concerning Humane Understanding*, I-II, London, Printed by Eliz, Holt for Thomas Basset.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming, N.F.S. Grundtvig, N. F. S. Grundtvig – Det Kgl. Biblioteks tekstportal (kb.dk).
- Michelsen, William (1954), *Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn. Idehistoriske studier over Grundtvigs verdenskroniker og deres litterære forudsætninger*, København, Gyldendal.
- Michelsen, William (1997), "Om Grundtvig-Selskabet 1947-1997 – et tilbageblik", i: *Grundtvig-Studier 1997*, 53-71.
- Møller, Otto, Brev til Thomas Skat Rørdam (1909), Brev nr. 492, 5/7 1909, i: *Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam*, I-IV, udgivet af Erik Nørr, Odense, 1999, IV, 246 TJ.
- Nørager, Troels (2012), "Præsten og Løke. Grundtvigs apologetiske dialog i 'Om Christendommens Sandhed'", i: *Grundtvig-Studier 2012*, 33-63.
- Pedersen, Kim Arne og Holm, Anders (2021A), "Time will tell the Truth": Grundtvig as Philosopher, i: *The Core of Learning. The Philosophical Writings of N.F.S. Grundtvig*, red. Edward Broadbridge, Aarhus, Aarhus University.
- Rubow, Paul V. (1954), "Grundtvig og historien", i: *Berlingske Aftenavis*, onsdag 7. april 1954.
- Ryberg, Jesper (2000), "Kontradiktion", i: *Den Store Danske Encyklopædi*, Danmarks Nationalleksikon, bind 1-24, 1994-2008, inklusive indeks og supplement, 11. bind, København, 165.
- Scharling, C.I. (1949), "Grundtvig som Tænkter", i: *Grundtvig-Studier 1949*, 91-95.

- Seifert, Arno (1976), *Cognitio Historica: Die Geschichte als Namengeberin der frühneuzeitlichen Empirie*, Historische Forschungen, 11. bind, Berlin, Duncker und Humblot.
- Teologisk Stat – Kirkelig Håndbog 1994, udgivet af Den Danske Præsteforening i samarbejde med Kirkeministeriet, Skjern, 1994.
- Tetens, Johan Nicolaus (1777), *Philosophische Versuche über die menschliche Natur und ihre Entwicklung*, I-II, Leipzig, Bey M.G. Weidmanns Erben und Reich.
- Thaning, Kaj (1949), "Grundtvigs Maade at tænke paa", i: *Præsteforeningens Blad* nr. 30, 29. juli 1949, 39. årg., 479-484.
- Thulstrup, Niels (1980), "Søren Holm", i: *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., red. Sv. Cedergreen Bech, København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag A/S, 1. til 14. bind, 1979-84, 6. bind, 482-883.
- Toldberg, Helge (1946), "Moderne Grundtvig-litteratur", i: *Dansk Teologisk Tidsskrift* 1946, 43-59.
- Tullberg, Steen (2015), Indledning til "Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand" (grundtvigsværker.dk).